

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Kitap Şifhanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı

ÇANAKKALE PARASI

MEHMET MUZAFFER

Fatma ASLANOĞLU

MEHMET MUZAFFER (D. ? - Ö. 9 NİSAN 1916)

Henüz daha Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken 1914 yılında "zabit namzedi" olarak Çanakkale Savaşına katılan 17 yaşındaki Mehmet Muzaffer, ordunun ihtiyacı olan lastikleri alabilmek için bir gecede sahte 100 Kaime hazırlar. Paranın arkasına da «Bedeli Dersaadet'te altın olarak tesviye olunacaktır» yerine, "**Bedeli Çanakkale'de altın olarak tesviye olunacaktır**" yazar. Çanakkale Savaşı'nda "Asteğmen" rütbesiyle görev alan Mehmet Muzaffer, cephedeki savaşın son bulmasıyla Irak Cephesi'nde Kut'ül Amare Kuşatması'na katılır ve "Yüzbaşı" rütbesiyle Dokuzuncu Alay'da görev alır. 09 Nisan 1916'da II. Felahiye Muharebesi esnasında vurularak şehit düşer.

Belki de savaşın seyrini değiştiren bu «100 Kaime» bugün Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Şube'de, özel çerçevesi içinde saklanmaktadır.

Vatan sevgisini anlatan inanılmaz öykü... Olay İstanbul'da meydana gelir. Çanakkale'de görevli olan Mehmed Muzaffer adındaki bir zabit aday, Çanakkale'de subay alayının ihtiyacı olan kamyon ve araba lastiklerini satın almak üzere İstanbul'a gönderilir. Malzemeyi alabilmek için gerekli olan parayı bulmak, Erkân-ı Harbiyye'nin içinde bulunduğu imkânsızlıklar yüzünden mümkün değildir. Mehmed Muzaffer, bunun üzerine bir gecede 100 liralık sahte bir Kaime hazırlar; Yahudi bir tüccara lastikleri sipariş verir ve ertesi gün erkenden vapurunun kalkacağını belirterek malzemeyi sabah ezanı sularında gidip alır; böylece alacakaranlıkta paranın sahteliğinin anlaşılmasını önler. Malzemeleri alıp birliğine döner. Yahudi tüccar, kaimenin sahte olduğunu anlar, olay duyulur ve Şehzade Abdülhalim Efendi'nin kulağına kadar gider. Şehzade hemen Yahudi tüccarı buldurur ve bedelini ödeyerek kaimeyi satın alır.

100 OSMANLI LİRASI

Paraların üzerinde yer alması gereken,
“*Bedeli Dersaadet'te altın olarak tesviye olunacaktır*”
ibaresi, sahte kaimede
“*Bedeli Çanakkale'de altın olarak tesviye olunacaktır*”
şeklinde yazılmıştır.

6 Ağustos 1332 tarihli kanun mucibince
Karşılığı tamamen tevdi edilmiş yüz Osmanlı liralık evrak-ı nakdiye

Bu terki evrak-ı nakdiyenin karşılığı Düyûn-ı Umumiye-i Osmaniye idaresine tevdi edilmiş olup, karşılığı her sene müsavi bir kısım olmak üzere bu tertibin beş sene zarfında tedavülden kalkması suretiyle altın tediyesine tahsisini idare-i müşarünleyha taahhüt eyler. Bu müddet sulhün akdinden iki sene sonra ibtidar edecektir.
Düyûn-ı Umumiye Meclis-i İdaresi Namına
Düyûn-ı Umumiye Reisi (İmza)
Yüz Osmanlı Lirası

100 OSMANLI LİRASI YAPIM TEKNİĞİ

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına, Kriminal Polis Laboratuvarı Müdürlüğü bünyesindeki Belge İnceleme Laboratuvarından konservasyonu yapılmak üzere getirilen ve Çanakkale parası olarak bilinen 100 Kaime'nin, oluşturulma tarihi 1916 yılının (Mart) ilk aylarına denk gelmektedir.

Para 21,1 x 12,9 cm ölçülerindedir ve 0,10 micron kalınlığında bir makine yapımı kağıt üzerine yapılmıştır. Para, bir 50 Kaime'den örnek alınarak, müthiş bir incelik ve hassasiyetle hazırlanmıştır. Üzerindeki Tuğra, eski Türkçe metin ve Türkçe rakamlar siyah ve kırmızı mürekkep ile; paranın kendi desenini oluşturan süslemeler ise mavi ve yeşil tonlarındaki kuru kalemler ile yapılmıştır.

100 KAİME'NİN ÖRNEK ALINDIĞI 50 KAİME

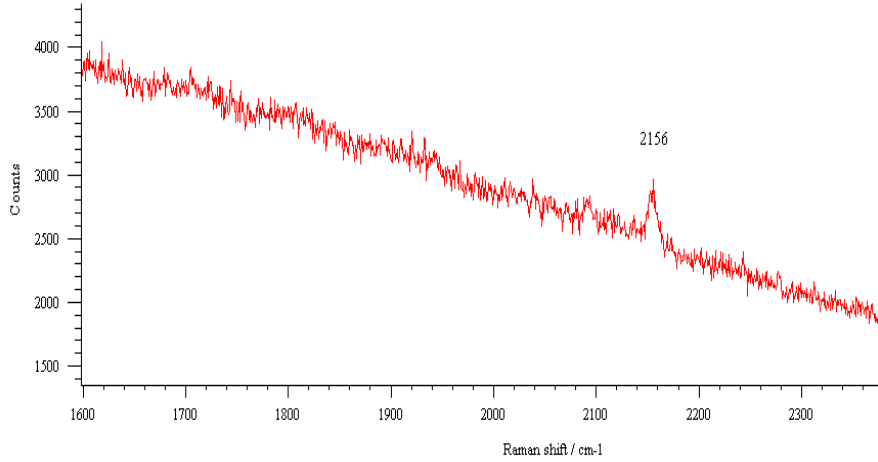
Belgeleme aşamasında konservasyonu gerçekleştirilecek olan banknotun üzerinde bulunan yazı ve desenleri incelendiğinde, dönemin banknotlarından 50 kaime ile yazılarının ve desenlerinin birebir örtüştüğü ve bu doğrultuda banknotun hazırlandığı düşünülmektedir. Yalnızca 50 kaimeden alınan örnekler doğrultusunda rakam ve yazı ile belirtilen 50 yerine 100 ibaresi yazılmış, sarı ve mavi renkler de daha farklı biçimde kullanılmıştır.

BOZULMALAR

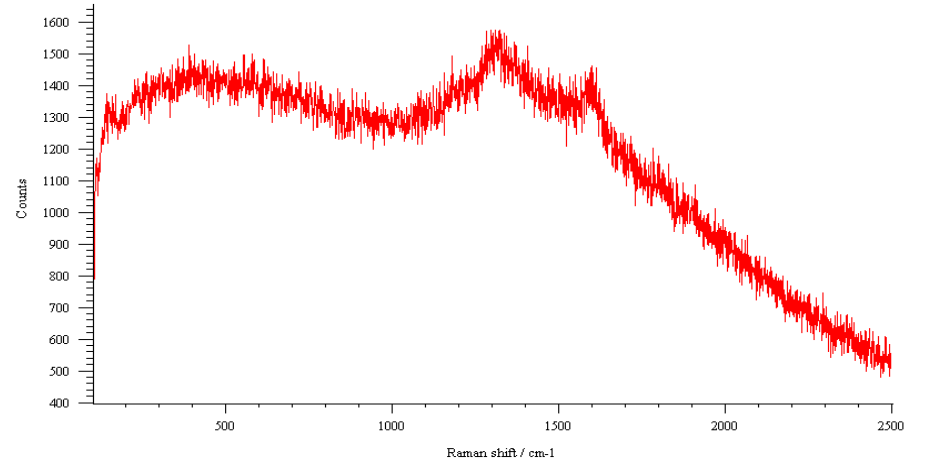

Oldukça yıpranmış biçimde Başkanlığımıza ulaşan Para üzerinde bant izleri ve birkaç kat bant, yırtılma, tozlanma, parça kaybı, kırılgnalık, ataş kullanımından kaynaklanan pas lekesi ve delikler görülür. Ayrıca özellikle kendinden yapışkanlı bandın yapıştırıcı tabakası, zamanın da etkisiyle kağıt lifleri içerisine nüfuz ederek kağıdı sertleştirmiştir. Ayrıca bazı bantlar, işlevini kaybetmesine rağmen, kağıt yüzeyindeki boya tabakasını da alarak kalkmış ve leke oluşmasına sebep olmuştur.

ANALİZLER (Raman)

Şekil 1. Mavi pigmentin Raman spektrumu

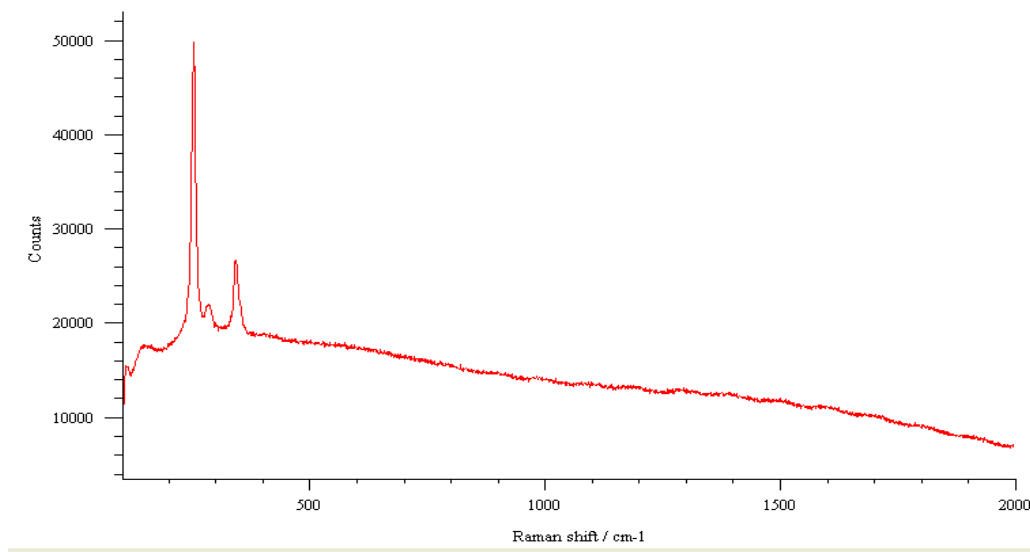

Şekil 2. Siyah mürekkebin Raman spektrumu

Kağıt para üzerinde yer alan mavi, kırmızı, ve siyah renkler üzerinde analizler yapılmıştır. Mavi renkli boyarmadde tanımlanması çalışmalarında 785nm dalga boylu lazer ışın kaynağı kullanılmıştır. Mavi rengin spektrumunda 2156cm^{-1} de hafif şiddette bir bant gözlenmiştir. Prusya mavisinin karakteristik bandı olduğu söylenebilir [Şekil 1].

Siyah mürekkep hattında yapılan Raman analizi 785nm dalga boylu lazer vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz neticesinde mürekkepte $\sim 1350 - \sim 1540\text{cm}^{-1}$ de geniş bantlar yer almaktadır. Literatür taramaları neticesinde karbon mürekkebinin spektrumu ile açıkça örtüşmektedir (Şekil 2). Kullanılan mürekkebin karbon mürekkebi olduğu söylemek mümkündür.

ANALİZLER (Raman)

Şekil 3. Kırmızı rengin Raman spektrumu

Paranın üzerinde yer alan kırmızı rakamlarda kullanılan rengin karakterizasyonunda 251 cm^{-1} de kuvvetli 341 cm^{-1} de zayıf bantlar vermilionna işaret etmektedir.

ONARIM ÖNCESİ BANT (Detay mikroskop görüntüleri X20)

Onarım öncesi mikroskop altında ön incelemeleri yapılan eserin üzerinde bant kalıntıları ve lifler arasına nüfuz eden bant lekeleri görülmektedir.

KONSERVASYON KARARLARI

- Hamur silgi kullanılarak paranın kenar kısımlarına kuru temizlik işleminin yapılması,
- Para üzerine yapıştırılan bantların ısı yardımı ile uzaklaştırılması,
- Yırtılan kısımların nişasta kullanılarak yapıştırılması,
- Vakumlu masa üzerinde, liflere nüfuz eden bant lekelerinin uygun çözücü kullanılarak azaltılması,
- Bantlar uzaklaştırıldıktan sonra, kopan parçaların Japon kağıdı kullanılarak birleştirilmesi,
- Çanakkale Parası'nın yıllardır bilinen silüetini bozmamak için, daha fazla bozulmaya yol açmayacak biçimde, sağ kenarındaki eksik kısımların tamamlanmamasına karar verilmiştir. Tamamlama yapılan kısımlar yalnızca küçük alanlardır ve bu kısımların tamamlanma sebebi, yırtılmaya ya da takılmaya müsait olmalarıdır.
- Kağıt yüzeyinde aşınmış kısımlarda estetik tamamlamaların yapılması,
- Banknot için uygun sergileme malzeme ve materyallerinin seçilmesi,

KONSERVASYON UYGULAMALARI

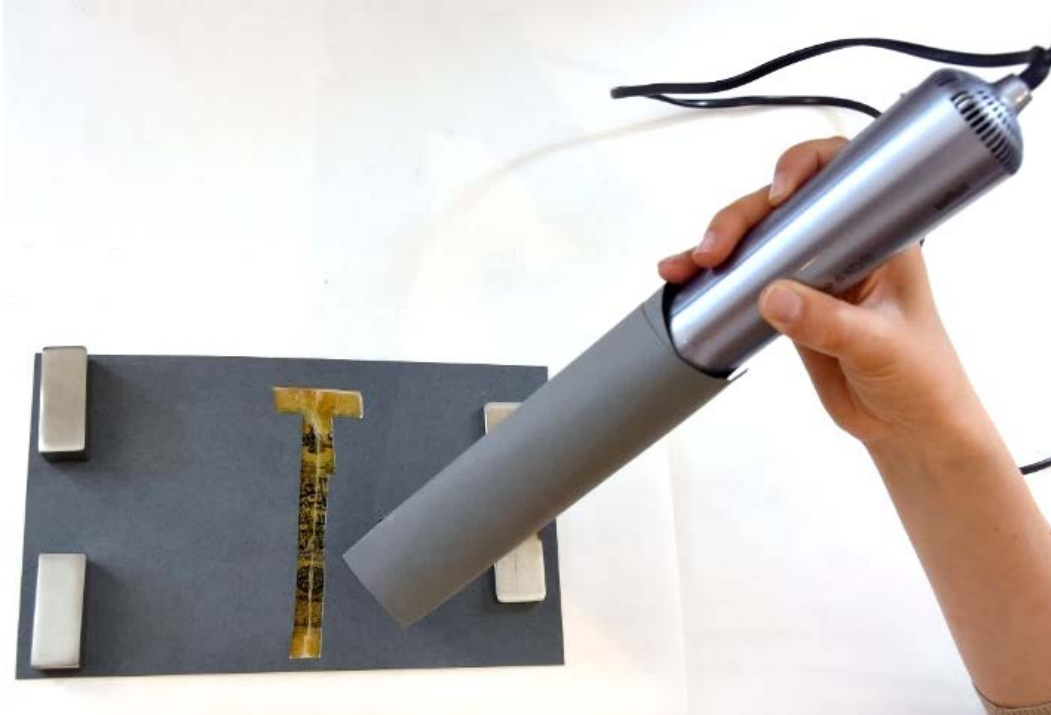
Paranın öncelikle boyalı ve yazılı alanlar dışında kalan kısımları, küçük bir hamur silgi ile hassas bir şekilde kuru olarak temizlenmiştir. Daha sonra yırtık kısımlar, ince uçlu bir fırça (tezhip fırçası) ve nişasta kullanılarak yapıştırılmıştır.

KONSERVASYON: ESKİ ONARIMLAR

Paranın parçalarını birleştirmek amacıyla yapıştırılan kendinden yapışkanlı bantlar ne yazık ki kağıdı önemli ölçüde tahrip etmiştir. Bu bantların zamanla kağıdın liflerine nüfuz ettiği ve iz bıraktığı görülmektedir. Ayrıca para yüzeyine yapışmış olan başka kağıtların kalıntıları vardır. Bunlar bir şekilde para üzerine yapışmıştır. Bu kağıt parçaları, paranın boyalı yüzeyine zarar vermeden çıkarılabilecek durumdadır.

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Bantların bir kısmının yapışkanlık özelliğini kaybettiği ve boya tabakasının bant ile birlikte yüzeyden ayrıldığı görülür. Mekanik olarak ve ısı yardımıyla kalan bantlar yüzeyden çıkarılmıştır.

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Bantların taşıyıcı tabakaları yüzeyden kaldırılırken, bant kalıntılarının belge yüzeyinde kaldığı, belli kısımlarda da yine bu kalıntıların yapışkan madde özelliğinin aktif olduğu gözlemlenmiştir.

Soldaki fotoğrafta görüleceği gibi bazı bantlar kendiliğinden kağıttan ayrılmış ancak boya tabakası üstüne yapışık kalmıştır.

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Bant kalıntılarının ve kağıdın içerisine nüfuz eden bant lekelerinin giderilmesi için etil asetat, ardından sıcak su pamuklu çubuk yardımı ile lekelerin bulunduğu kısımlara mini vakumlu masa üzerinde uygulanmıştır. Lekelerde azalma görülmüş ancak özellikle mürekkepli kısımlarda mürekkebin dağılması riski nedeniyle bu işlem uygulanmamıştır.

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Birbirinden ayrılmış olan parçalardan, yapıştırıcı kalıntıları uzaklaştırıldıktan ve bant lekeleri mümkün olduğunca giderildikten sonra, parçalar ince bir Japon kağıdı (RK00) ile yeniden birleştirilmiştir.

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Parça kaybı bulunan banknotun özellikle kenar kısımlarında, eksik parça tamamlamalarında kullanılmak için uygun kalınlıklarda Japon kağıdı, kağıdın rengine uygun olarak akrilik boya ile renklendirilerek kullanılmıştır. Asidite nedeniyle kırılğan durumda olan paranın yazılı ve süslemeli alanlar dışında kalan dış bordürü de yine ince Japon kağıdı ile sağlamlaştırılmıştır.

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Paranın yüzeyindeki aşınmış kısımlara estetik tamamlamalar yapılması amacı ile, paranın fotoğrafı gampi kağıdı ile hazırlanan remoistenable üzerine baskı şeklinde alınmıştır. Baskı üzerinde kullanılan mürekkep nedeniyle asiditesi düşen gampi kağıdına bookkeper uygulanarak pH'ı (7,47) yükseltilmiştir. Daha sonra orijinal para yüzeyindeki eksik kısımlara, gampi kağıdındaki baskı üzerinden uygun parçalar kesilerek, koyu kıvamlı nişasta ile estetik tamamlama yapılmıştır.

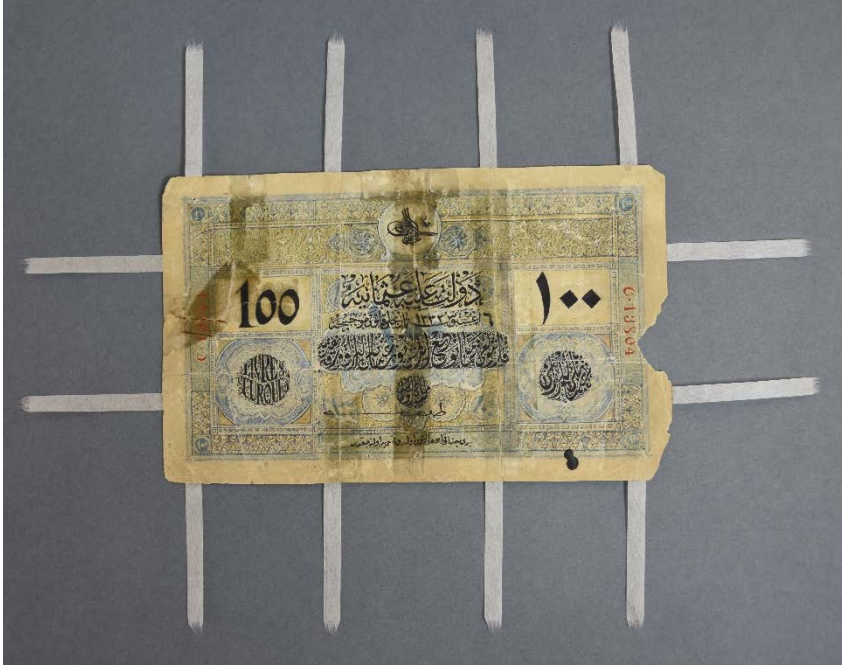
Estetik tamamlama, eserin zimmetlileri ile görüşülerek ve kendilerinin onayı ile yapılmıştır.

BASKI ÇALIŐM LARI

Konservasyonu tamamlanan eserin daha sonra onarım sonrası fotoğrafları çekilmiştir. Tıpkıbasımının yapılması düşünölen eserin görüntüsü çözünürlüğü yüksek tarayıcı kullanılarak dijital ortama aktarılmıştır.

SERGİLEME / DEPOLAMA ÇALIŞMALARI

Çift taraflı sergilenmesi düşünülen paranın 2 paspartu arasında sabitlenmesini sağlamak amacıyla, çevresine ince Japon kağıtlarından şeritler hazırlanmış, bunların uç kısımları liflendirilerek nişasta ile esere yapıştırılmıştır. Sergileme esnasında paranın her iki yüzünün de görünebilmesi için hazırlanan çift paspartu kanadından birinin içine, çevresinde 3-4 mm boşluk kalacak şekilde bu şeritler yardımı ile «T» biçiminde tutturulmuştur. Üstüne gelecek karton ile paranın monte edildiği karton baş kısmından birbirine tutturularak açılabilir fonksiyonlu bir düzenek oluşturulmuştur.

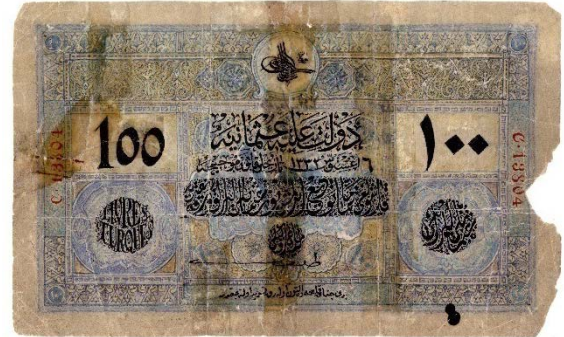
SERGİLEME ÇALIŞMALARI

Çerçeve içerisine yerleştirilmeden önce, banknotun cam yüzeyine temas etmesini engellemek amacı ile asitsiz kartondan hazırlanan şeritler, çerçevenin iç kısmından kenarlara yapıştırılmıştır. Çift taraflı tasarlanan ve alt ve üst kısımlarından menteşe ile tutturulan çerçevenin camları için UV filtre özelliği ve yansıma yapmayan müze cam kullanılmıştır. Eserin bulunduğu paspartu çerçeve içine yerleştirilerek menteşelerinden kapatılmış ve hem sergilemeye hem de depolamaya uygun olarak eser teslim edilmiştir.

Konservasyonu ve sergilenmek üzere yapılan çerçeve uygulamaları bittikten sonra eserin çerçeve içerisindeki son durum fotoğrafları çekilmiştir. Daha sonra Ankara Emniyet Genel Müdürlüğü Kriminal Polis Laboratuvarı Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

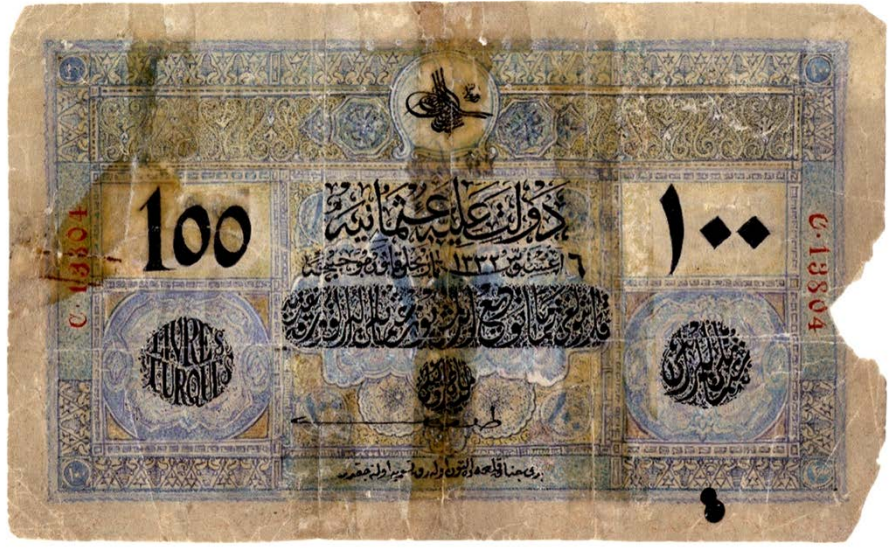
KONSERVASYON AŞAMALARI

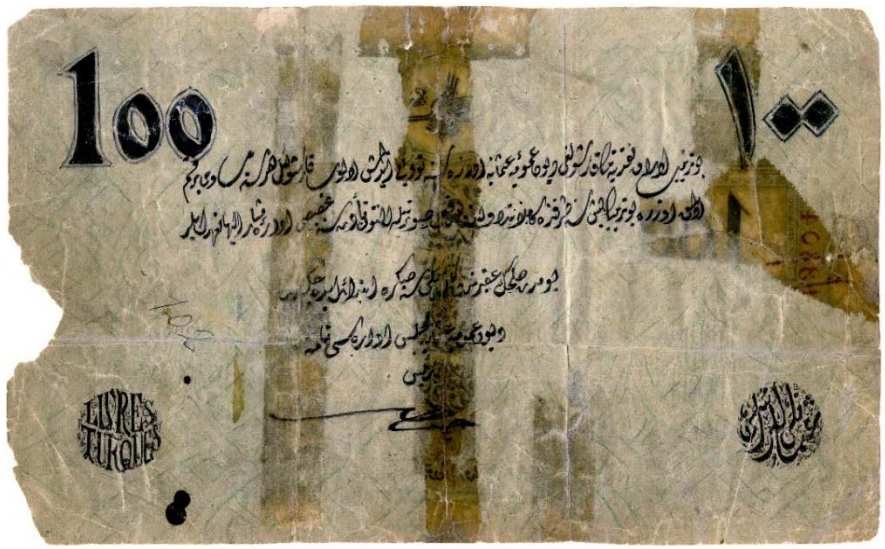
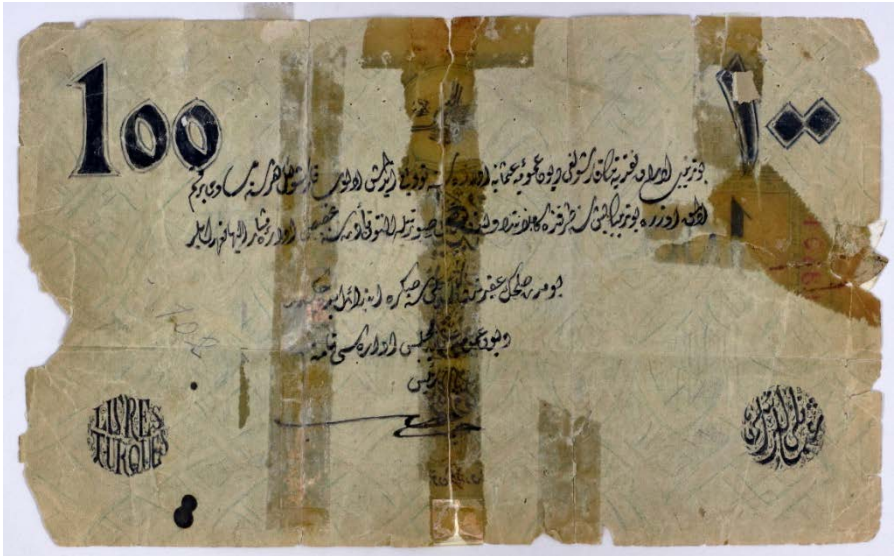
ESTETİK TAMAMLAMALAR

ÖNCESİ – SONRASI (Ön Yüz)

ÖNCESİ & SONRASI (Arka Yüz)

SERĞİLEME / DEPOLAMA

TEŞEKKÜRLER...